

1. Վաղարշապատ. (սոյն թարգ. եր. 28, 121. պարբ. 10: Ռուս հրատ. եր. 178. 205. Замѣч. § 10. ծանոթ. առ f): «Պէտք է ի նկատի ունենալ, զբուժ է պ. Մառը, որ այստեղ և յատկապէս եր. 98, 12, (սոյն թարգ. եր. 34, 3.) ուր ձեռագրի ընթերցումն ուղիղ Արտասատ փոխ. Արտաշատ է, հայ ազգային խմբագրութեան մէջ կոչուում է Վաղարշապատ: Որովհետեւ վերջին քաղաքի անունը արաբական ընագրում հազիւ երբէք է պահպանել իւր իսկական ձեւը, այլ ամեն կերպ այլակերպուել է, հեշտ է թափանցել առեղծուածին, որ ցոյց տուած երկու դէպքում էլ մենք ունենք Վաղարշապատ քաղաքի անուան աղաւաղումն, որին հետեւել է նրա շփոթութեւլը Արտաշատի հետ. մանաւանդ որ 98, 12 (սոյն թարգ. 34, 3.) ցուցումն էլ յարմար է գալիս Վաղարշապատին, ուր ցոյց է տրուում հայոց նախաթոռ տաճարը և սովորական աւանդութիւնը, սակայն պէտք է յիշել, որ հայոց մէջ մի աւանդութիւն էլ կար, որը նոյն տաճարը Արտաշատումն է համարում (Փաւստ. III. 12, Ս. Պ. Բ., Վենետ. եր. 30): Ի դէպ, 92, 18, աւելադրութիւնը ես եմ արել, որով առաջարկուած թարգմանութիւնը դուրս է գալիս «Գնացին ընդ նմա ի քաղաքն Արտաշատայ [ի Վաղարշապատ]». (եր. 93. սոյն թարգ. 28, 20 28—29.) առանց աւելադրութեան՝ պէտք է թարգմանուէր. «գնացին ընդ նմա ի քաղաքն Արտասատ»:

— Պ. Մառի ակնարկած աւանդութեան աղբիւր Փաւստոսն ասում է. (Վենետ. եր. 30) «Ապա անցեալ ընդ կամուրջն Տափերայ, մտեալ ի քաղաքն մեծ Արտաշատ, յեկեղեցին դառնային և նստուցանէին զցանկալի մանուկն Յուսիկ յԱթոռ հայրապետական»:—Երասին անցնելու համար այդ ժամանակ Արարատեան դաշտում յայտի էր միայն Տափերայ կամուրջը Արտաշատի մօտ, որ շարունակ է Վաղարշապատից դէպի արեւելք: Եւ Կեսարեայից վերադարձող Յուսիկը Տափերայ կամրջից անցնելով պէտք է մտնէր Արտաշատ և ապա դառնար դէպի եկեղեցին, որ հաւանօրէն պէտք է Արտաշատից դուրս դէպի արեւմուտք, և այս դէպքում, Վաղարշապատում համարել:

Եթէ է յեկեղեցին դառնային» բառին նշանակութիւն էլ չտանք, «և նստուցանէին զցանկալի մանուկն Յուսիկ յաթոռ հայրապետական», այն նշանակութիւնն ունի, ինչ որ ասուած է նրա մասին Կեսարիայում ձեռնադրութեան ժամանակ. «... եկին հասին ի քաղաքն Կեսարացոց. ետուն ի կաթողիկոսութիւն զՅուսիկն ձեռնադրել, զորդին Վրթանայ: Եւ նստուցին

զնա յաթոռն առաքելոյն Թադէոսի և յաթոռ իւրոյ հաւուն մեծին Գրիգորի. և դարձան անդէն մեծաւ խնդութեամբ» (Փաւստ. եր. 30): Ըստ իւ «նստուցին յաթոռ», թէ՛ հետա-
րիայում և թէ՛ Արտաշատում, ընդարձակ մտքով պէտք է հաս-
կանալ, տպա թէ ոչ, հարկ կըլինէր հետաքրիւն էլ Ս. Գրիգորի
աթոռ համարել:

2. Արտասատ (առաւ հրատ. եր. 99. սոյն թարգ. եր. 34).
տես 1. ծանօթութիւն

3. Ի վաղարշապատ քաղաք (առաւ հրատ. եր. 113. սոյն
թարգ. եր. 48) տես դարձեալ 1. ծանօթութիւն:

Ռուս հրատարակիչը երկարօրէն և մանրամասնաբար բա-
ցատրում է ապացոյցներով արաբ. վերսիայի լեզուի և կէտա-
դրութեան աղաւաղումները, որոնց պատճառով դժուար է
եղել վերծանել գրուածքը, և ընթերցումն, ուրեմն և առա-
թարգմանութիւնը շատ տեղ կատարուել է ենթադրաբար: Արաբ
վերսիայում աշխարհագրական անունների շփոթութիւններ էլ
կան, որոնք հետեանք են, է որ սխալ գրչութեան մանաւանդ
կէտադրութեան ժամանակ և է, որ աշխարհագրական անուն-
ները անծանօթութեան. Այսպէս օրինակ, Արտաշատ և վա-
ղարշապատ անունները շփոթուած են իրար հետ: Հայ յա-
տուկ անունների շփոթութեան մի պատճառն էլ այն է, որ
յոյն թարգմանիչը հայ անունը շատ տեղ յունարէն է թարգ-
մանել, և այդ թարգմանութիւնն էլ աղճատումով մտել է
արաբ. վերսիայի մէջ:

4. Իշխանն Գիպսի (առաւ հրատ. եր. 115, ⁶ և 328Գ.
§. 7. եր. 202. կէտ. 4.: Սոյն թարգ. եր. 49.) և Պ. Մառք
ծանօթութեան մէջ ասում է: «Երկիր Գիպսի, ի տեղի Անգե-
ղայ» Անգեղ է միայն իմ ենթադրութիւնը. Արաբական բառը
տառադարձութեամբ h-g-h-c, հ-ը-ն-ս, որ առանց ուղղելու իմ
համար է non liquet. անհասկանալի, բայց այս ընթերցումն անու-
շադրութեան դէպքում հեշտութեամբ կը դառնայ ջ-ի-ը-ս. ԺԽ-
H-Գ-Ե, տարբերութիւնը միայն կէտադրութեան մէջ է: Այսպիսի
ընթերցման ժամանակ 114, ⁴ (առաւ հրատ.) առանց ձգձգելու
կարելի է ընդունել յոյն γόψ=անդդ-կամ որա սեռական հո-
լովը γόπος=անդեղ, և այսպէս կունենանք Անդդգաւառի անունը
յունարէն թարգմանուած: Որովհետեւ անդդ, սեռ. անգեղ,
հայերէն նշանակում է ցին-КОРШУНЪ:

Այդպէս հայ Անդդը-ըստ ենթադրութեան պ. Մառք
յունարէն թարգմանութեան մէջ թարգմանուել է γόψ կամ

որա սեռական հոլովը. γοπός անդղ, ցին. տառադարձութեամբ
h-6-h-e=Գիպս:

Սոյն ծանօթութեան 5-րդ կէտում պ. Մառը (առևս հրատ.
202. սոյն թարգ. եր. 49) Դեսպոտեաց-ի համար ասում է.
«Դեսպոտեաց բառի մէջ յայտնապէս երևում է, որ յոյնը յաճախ
հայ յատուկ անունները, մանաւանդ երկրների անունները,
թարգմանում է: Բնագրի շարայարութեան համեմատ այս դա-
ւառը պէտք է զուգադիպէր հայ Ծովդեայք-ին, սակայն Ծով-
դեայք անունը չկայ նոյն իսկ հայերէնից թարգմանուած յոյն
բնագրում:

Դեսպոտեաց-ըստ պ. Մառի՝ հայ Շահապլիւյան բառի
յոյն Σαπλιανών-ի թարգմանութիւնն է: Շահապ նշանակում
է սատարապ, իշխող, տէր, և Շահապլիւյանը յունարէն
δεσποτείων կամ δεσπότηων-է դարձրել, որը մտել է և արաբ, վեր-
սիայի մէջ: (Առևս հրատ. եր. 202. կէտ, 5:)

5. Կ սատ-ն. (առևս հրատ. 117, 12. սոյն թարգմ. 51,
15,). պ. Մառը ծանօթութեան մէջ (եր. 206, § 11) համարում
է հետեւանք նման տառերի շփոթութեան և ասում է «Կ-սատ-ն
արաբական փոխադրութեան մէջ (116, 7) թերեւս նոյնպէս
տառերի շփոթութեան հետեւանք է, որ կարելի է բացատրել զա-
նազան կերպով, բայց մի և նոյն մտքով, յատկապէս կարելի է
ընթեռնուել Կասալտոն, այս դէպքում՝ հայերէն Քասաղ—տուն
բառի իսկական փոխադրութիւն, որ նշանակում է Քասաղի շրջ-
ջան, [տառացի տուն]: Կարելի է կարգաւ նաև Քասալէտին
փոխ. Քասալէտոն: Այս դէպքում Քասալէտոն պէտք է ընդու-
նել երկրի անուն յունական հայցական կամ սեռական հոլովով
վրացական «էք» (էք) յօդով. Κασαλετήν—Κασαλετών: Հայերէնում
Քասաղ յայտնի է որպէս գետի անուն, որի մօտ էր Վարդգէսի
Արտիմէզ ամուր քաղաք, որը կարող է աղաւաղուելով՝ լինել,
կամ 'Ασουήνον, ինչպէս կարդացւում է յունական արդի
բնագրում համապատասխան տեղում (de Lagarde եր. 81, 1),
և կամ Աշոց, որ հայ ձևի յունական տառացի թարգմանու-
թեան ['Αζων], ճիշդ՝ ընթերցումն է, որովհետև, յերաւի, հայե-
րէն բառերը յոգ. սեռ. «ոց» վերջանում են, որը արաբերէնում
տառերի և կէտերի շփոթութեամբ դժուար չէ շօն-ի հետ նոյնաց-
նել 'Α[ρ]τζουρίων (այժմեան յունական բնագրում 'Αρζουρουών-է):

Եթէ ընդունելի լինի նոյնացումն, (առևս հրատ. եր. 115, 9.
սոյն թարգ. եր. 49. 10.) М-Т-З-НОВ-В-տ-զ-ն-աց, կարելի է
«А(р)пруніевъ—Արժրունեաց»-կարդալ:

Անունների կարգում Կարգալէթ (առևս. հրատ. եր. 139, 9.

Սոյն թարգ. եր. 72 22, և սոյն ծանօթութեան մէջ՝ պ. Մառք համարում է Կորնէք կամ Կորնայքը: «Կ-մ-ը-դ-լ-ա» (նուս. հրատ. եր. 115, 45. Սոյն թարգ. 49, 47) նոյն ընթերցումն ունի. (տես նուս. հրատ. եր. 106. § 11, a): «Կ-մ-ը-դ-լ-ա», ասում է պ. Մառք, պէտք է կարդալ „Кордая“ փոխ. „Кортайка“ — «Կորդայ — Կորնայք»:

6. Ի տաճարն Ապողոնի (նուս. հրատ. եր. 117, 14: Սոյն թարգ. եր. 15, 16) բացատրութիւն տես նուս. հրատ. եր. 64, 9-19 և 177, 1-9: Սոյն թարգ. եր. 84, 15 — 26. և 119 45 — 25:

7. Ափրուջիա, պ. Մառք (նուս. հրատ. ծանօթ. եր. 202 հէտ. 6) ասում է. «Ես չկարողացայ Ափրուջիան նոյնացնել Անի ամրոցի հետ: Փռիւզիան արաբերէն այդպէս է կոչւում: Այստեղ ի հարկէ Փռիւզիայի մասին խօսք լինել չի կարող. բայց շատ հաւանական է, որ արտադրողները հայ քաղաքի, իրանց անծանօթ, անունը շփոթել են յայտնի աշխարհագրական անունի հետ: Սակայն այդ էլ կարծել է տալիս, որ բնագրում չէ եղել յունական Ἀνί — փոխ. Ἀνία անունի արաբ պարզ փոխադրութիւնը, որից դժուարին կը լինէր Ափրուջիա շինել ...: Թերևս Ափրուջիա բառը առաջ եկած լինի արտադրողի մասամբ աղաւաղումից և մասամբ էլ ռաբաբրութիւնից: համարելով այդ բառը Փռիւզիա, և այդ իւր կարգում բարեխիղճ փոխադրութիւն է յունական ἀχραν Ἀνία (յամուրն Անի) ընթերցման, երբ թարգմանիչը բացի ἀχραν-բառը յատուկ անուն համարելուց, որպէս նրա մասն, կարող էր շփոթել γ-ս-ի հետ և ըստ այնմ էլ արաբերէնը տառագրել:

— Ափրուջիա արդեօք Ախուրեան կամ լաւ ևս Արփաշայ անունների հետ առնչութիւն չունի. դուրսէ քաղաքի անունը արաբ թարգմանիչը կամ արտադրողները նոյնացրել են գետի անունի հետ:

8. Երկոքին սորա-տես սոյն թարգ. եր. 57, 19. և 99, 45-16: Ռուս հրատ. 123, 20. 159, 53:

9. Բուսաց-տես սոյն թարգ. 67, 27. 99-100: Ռուս հրատ. 133, 24-25. 160:

10. Ա-դ-ի-թ-տես սոյն թարգ. 70 13. նուս. հրատ. 137 2: Պ. Մառք որ և է բացատրութիւն չէ տուել: Իսկ հայ ազգային Ագաթանգեղոսում ցոյց տրուած տեղը խօսւում է մանուկների մասին, որոնց ժողովեց Տրդատ յոյն և ասորի դրպրութեան վարժեցնելու, որոնց մէջ էին և քրմերի մանուկները:

11. Գ-ը-դ-կ-ի-տ. տես սոյն թարգմ. եր 70 և 100. Ռուս հրատ. եր. 137, 9 և 160:

12. «Յդեաց նա զԱղբիանոս ի գաւառս Բագրեանդայ և առ ամենայն ընակիչ» կողմանց Եփրատայ (սոյն թարգ. 71, 23-24: Ռուս հրատ. 137, 50-51):—Ագաթանգեղոսի հայ ընագրում կարգում ենք. «... առեայ ձեռնադրութիւն ի նմանէ, որ առաջնոյն Աղբիանոս անուն, որ ապա կողմանցն Եփրատական գետոյն լինէր վերահացու (եր. 487):

Աղբիանոսին ընդհանրապէս մեծ դեր է յատկացւում արաբական վերսիայում (սոյն թարգ. եր. 73) գրելով, «... զսուրբն Աղբիանոս կացոյց (ս. Լեւոնաւորիչ) գլուխ ամենեցուն ի կառավարել զերկիրն...»

Աղբիանոսը Հայաստանի հարաւակողման եպիսկոպոսն էր «կողմանցն Եփրատական գետոյն» աւելի ընդարձակ մտքով ընդունելով: Հայրապետական ակնարկի գահակալութեան վերաբերութեամբ նրա սերունդը Լուսաւորչի սերնդի հետ մըցում էր:

Աւելորդ չենք համարում դնել այստեղ պ. Ն. Մառի հետեւեալ բացատրութիւնները.

—Պ. Մառը Դրունք Կեսարիոյ բառը չի կարողանում պարզել. մի արուարձան է այն, թէ՛ Կեսարիայի հռոմէական հին անունն է Porta Caesarea, (Ռուս հրատ. եր. 199. § 7. կէտ 3).

—Պ. Մառը ասում է, չր կարողանալով սկզբում ճշգրէ արաբերէնը թարգմանեցի *благочестивель* (Ռուս հրատ. եր. 81, 57—58.) այդպէս և մենք թարգմանել ենք աւետարանիչ (սոյն թարգ. եր. 17, 49.) պէտք է լինի ռուսերէնը «и сдѣлать его прославленнымъ передъ врагами» (ռուս հրատ. եր. 191. 52-58). ուրեմն սոյն թարգմանութեան մէջ (եր. 17, 49) պէտք է ուղղել. «և արար զնա փառաւորեալ առաջի թշնամեաց» կամ «և փառաւորեաց զնա առաջի թշնամեաց»:

—Երրորդութիւն (Ռուս հրատ. 131, 22. սոյն թարգ. եր. 65, 20) տեղը կամ թաղը այդպէս էր կոչւում, ըստ պ. Մառի, (Ռուս հրատ. եր. 211. կէտ. 6.) այդտեղը հաւանօրէն Ա. Երրորդութեան եկեղեցի լինելու պատճառով: Հայաստանում առաջին եկեղեցին ևս ըստ հայ Ագաթ. (եր. 472) Ա. Գրիգորից կառուցուեց Ա. Երրորդութեան անունով:

—Տէրն Տարօնի „Архонтъ Тарона“ (սոյն հրատ. եր. 49, 50. ռուս. հրատ. 115, 20) պ. Մառը ասում է (ռուս. հրատ. եր. 204—5) պէտք է փոխել Տէրն Արժրունեաց:

ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՅԱՆԿ.

- Աբխազք, Աբխազաց 48, 49,
68, 69, 71, 83, 100, 104, 105,
106,
Աբու-լ Վալիդ 103.
Աբրահամ Նահապետ 14, 42.
Աբրահամ քերական 91.
Ագաթանգեղիէ 122, 127.
Ագաթանգեղոս 83, 84, 87,
88, 90, 91, 97, 115—119. 121,
122, 124, 127. 132, 133
Ա-դ-ի-թ—70. 132.
Աթենաս 54.
Աթինոդէն-Աթանազինէ 66,
67, 99, 114, 115.
Ալանիա 105.
Ալանք 48, 49, 52, 67—71,
83, 100, 104—106.
Աղբիւնիոս եպսկ, 71, 73. 133
Աղբիւս եպս. Մամիկ. 72.
Աղուանք, Ալուանք 105,
Անակ հայր Ա. Գրիգորի 120,
Անգէլ-Անգղ-Էկպս 49. 130
Անի 94. 132.
Անտիոքոս եպիսկոպոս Կար-
դալէթի 72.
Աշտիշատ (Շատիսատ) 66.
Ապպոդոն 51. 132:
Ասիխէն (Աշխէն) 46, 59, 64, 67.
Ասոն (Աշոցք) 74. 131
Ասպետ 49.
Աստեանք (Հաշտեանք) 71.
Ատրապատական 72.
Արարատ գաւառ 11, 55, 72.
Արարատ լեռոն 47. 120.
Արեւմտեան Հայաստան 116.
Արդէն (Երէզ) 53. 116.
Արեւմտեան Կովկաս 110.
Արիստակէս 73, 74, 81, 118.
Արծրունիք 131—133.
Արմաթան 49.
Արսամունիք 72.
Արսուկ եպս. Սիրադայ 72.
Արսէն Կաթուղիկոս Վրաց 92.
Արտանուջ 48, 126.
Արտասատ (Արտաշատ) 7, 26
—28, 34, 51, 55, 72, 121. 129, 130
Արաւազդ Մամիկոնեան 57.
Արաւազդ պետ պատրկաց
Հայոց 74.
Արտեմիդ չամսուածուհի 51,
53.
Արտիթ եպսկ. Մաղխազաց 72.
Արտիմէդ 131
Արփաշայ 132
Ափրոդիտէ 66.
Ափրուջիա 53.—132
Բաբելոն 17.
Բագարան 68, 70.
Բագրեանդ 71. 133
Բաս եպս, Բեկուղաց 71.
Բասեանք 71.
Բարշամինա 119.
Բդեաշխ 49.
Բզուն 72.
Բիկուղաց 71
Բիւղանդացիք 91.
Բըբէշոյ Կաթուղիկոս 94.
Բայեանէ Կոյս 8, 11, 13, 14,

- 18—20, 24, 25, 35, 47, 79, 83.
 Գեւեցեր 100.
 Գինաաբերթիոս իշխան Մաղ-
 խազաց 72.
 Գէորգ Եպիսկոպոս արարաց
 91, 97, 101, 118, 120, 127.
 Գիւանք 71.
 Գիսպ (Անդզ) 49, 130
 Գուրիա 106, 110.
 Գուրգարը 49.
 Գուրթշմիա 122.
 Գրիգոր, Առաքաւորել 4—8,
 26—30, 35, 36, 39, 40, 44, —
 48, 50—84, 86—105, 107, 114
 —125, 127, 130, 133
 Գրիգորիոս 120.
 Դանիէլ 17, —
 Դատիաս հաղարապետ ար-
 քայի 74.
 Դարանաղիք 53, 72, 73, 77,
 Դեսպօտիք 49. 131
 Դերջան—Դերձան 54, 71,
 100, 121.
 Դը—Լադարդ 97, 101, 118,
 122, 127, 131
 Դիսկոնտիանոս 8, 11, 60,
 75, 79.
 Դիոս 53.
 Դիւբուա 113
 Դմ. Բակրաձէ 113,
 Դուին 72, 115
 Դը—Գ—Կ—Լ—Մ 70, 100. 133
 Դրուներ Կեսարիոյ 64. 133
 Եգեր 109, 110.
 Եգիպտ—Մ'եգիտ—ԷԼ—Ե 109.
 Եգիպտոս 33.
 Եգը—Էս 110
 Եզնիկ կողբացի 90.
 Եզնիկ քահանայ է. դարի
 95, 96, 97.
 Եզր կաթուղիկոս 93.
 Եկատերինէի վանք 127.
 Եսայի մարգարէ 42,
 Եսթեր 18,
 Երասխ գետ 129.
 Երուսաղէմ 84, 87, 89, 98,
 106 111.
 Երրորդութիւն—Սեբաստիա-
 յի մօտ տեղ 65, 133
 Եւանգելիէ—Աւետարան 122.
 Եւթաղիոս Եպիսկոպոս 71.
 Եւսերիոս Եպիսկոպոս 71.
 Եւսերիոս Եսո. Հռովմայ 78,
 Եփրատ 54, 58, 68, 71. 133
 Զարեանդ (Зуридонъ) 49.
 Զաքարիա կաթուղիկոս 91
 Զաքարիա—Հռետոր 100
 Զևս 52, 53, 55. 119.
 Զուարթնոց եկեղեցի 93.
 Թադէոս առաքեալ 94. 130
 Թիւ աւան 54.
 Թովմաս 71.
 Թորդան (Միթրոդան) 53. 119
 Թրակիերէթ 71.
 Թերը—Բ—Գ—Խուա 70. 113
 Թըն—Խորդադըէն 99.
 Թմերէլ 108.
 Թմեր, Թմեր—Խեի 108, 110
 Թմերեթիա 95, 106, 108, 110.
 114
 Խահակ նահապետ 14,
 Խորայէլ (Երկեր) 10.
 Իվեր, Իվերիա 106, 107, 110,
 113,—116
 Խաալիա 77.
 Լազիք, Լազիստան 52, 95,

- 99, 100, 105, 106, 110, 116
 Լանդլուա 90,
 Լիկիանոս, Լիկինոս պատրիկ
 68, 78.
 Luigi Carrer. 90.
 Խաբիրա-Հաբիրա (Ագապէս)
 Էպսկ. Սուրբաբեռացւոյ 72.
 Խոսրով ճայր Տրդատայ 120.
 Խորխոռունիք 49.
 Ծովդեայք 131
 Ծովք 49.
 Կախի, (Կախեթիա) 107
 Կաղմախ 126
 Կապադովկիա 59, 71, 95.
 Կասալտուն 131
 Կարդալէթ 72. 132
 Կարմիր Ծով 17.
 Կարբիէր Ա. 83, 84.
 Կեսարիա (Մազակա Մա-
 ժակ) 56—59, 62, 64, 67, 74,
 76, 77, 95, 98, 99, 121. 129,
 130, 133
 Կիրիակոս Էպիսկոպոս Ար-
 սամունեանց 72,
 Կիւրինոն կաթողիս. վրաց 92.
 Կորելն 125.
 Կղարճք 127.
 Կ-մ-ր-դ-ւ. 49. 132
 Կոլ-խ-իդի 107.
 Կոմիտաս կաթողիկոս 90.
 Կ. Պօլիս 105.
 Կոստանտին կայսր 75, 77,
 78, 80, 81, 83, 84, 93 98. 114,
 115. 121, 126.
 Կովկաս 52, 106.
 Կորդուաց 49.
 Կորճայք, Կորճէք 131
 Куликовскій 104, 105.
 Կոնստանդուկոս Խոսրովի—
 դուխա 26—28, 46, 59, 64, 67,
 Կոստան 51. 131
 Կոլ-խ-ի 107
 Կօսիք 49.
 Կօրան 100, 101.
 Համազասպ 89.
 Հայաստան, Հայք 11, 12, 24,
 26, 36, 48, 49, 53, 59, 63—66,
 70, 71, 72, 74—84, 86, 87,
 89, 91—95, 97, 105, 110 112.
 115,—119, 121, 124
 Հաշտեանք (Աստեանք) 71.
 Հեղինէ դշխոյ 80, 84, 89. 114
 Հնդիկք 33.
 Հռիփսիմէ կոյս 8, 11, 13,
 14, 17—21. 23—26, 35, 37, 46,
 60, 79, 83, 90, 99, 101. 122
 Հռովմ 8, 11 12, 24, 60, 75,
 77—79, 81, 120, 121
 Ղազար Փարպեցի 89, 94,
 96, 97. 124
 Ղևոնդեանց շարակ. 124
 Ղևոնդիոս Էպիսկոպոս Կե-
 սարիոյ 57—59, 62—64, 66—68
 74, 76, 77, 98, 99, 121,
 Ճան 110
 Ճորոխ 109.
 Ճրագալոյց Աստուածայայտ-
 նութեան, և Զատիկի 90
 Մազակա, Մաժակ (Կեսա-
 րիա) 57
 Մաղխադունիք, Մաղխադք
 49, 72.
 Մամիկոնեանք 49, 72, 99.
 Մայմոնիդ 103.
 Մանիարէթ 73

- Մանուկ 74.
 Մասիս դաւառ 47.
 Մասրոպ, Մեսրոպ 96, 97,
 125, 127.
 Մարիամ Աստուածամայր 52,
 113, 114
 Մար-Աւգինա-Մարուգէ (Ա.
 Եւգինէոս) 90.
 Մարտիկ 113, 114, 115,
 Մարքիւրոս 99, 100.
 Մելիարենէ 105,
 Մեծ Սովինք 71.
 Մես-խ-ի 107.
 Միթրոզան (Թորզան) 53. 119
 Միջագետք 49.
 Մնացորդաց գիւղք 87.
 Մնգրեւա 106, 108,—110.
 113 114, 115,
 Մոկստեն 71.
 Մոսո-խ-ի 107
 Մովսէս Եպս. Իբակիւրէթի 71.
 Մովսէս Խորենացի 83, 84,
 87, 107, 110. 117. 119.
 Մուսլիմ Բ. Աբու-Մուսլիմ
 99.
 Մուրավիեզ 113, 114.
 Մուրադդասի 103
 Մտ-դ-ն. 49. 131.
 Mrs Gibson 98
 Մ-Ֆ-ն-ս 49
 Յակոբիկ 91.
 Յայէլ 18,
 Յելուդի-իւն-Տիբբօն 103.
 Յեսու Սիւնակեաց 91.
 Յովհան Իմաստասէր 118
 Յովհաննէս աւետարանիչ 32
 Յովհաննէս Եպս. Կուանի-
 տացւոց 72.
 Յովհաննէս Մկրտիչ 41, 63,
 66, 67, 99. 114, 115,
 Յովհան Ոսկեբերան 91.
 Յովնան 17.
 Յուստինիանոս 105, 106, 111.
 114.
 Յունաստան 92.
 Յուսիկ 129, 130
 Նաբուգոդոնոսոր 26.
 Նաբալաբեզ 113, 114
 Ներսէս Մեծ 89, 97.
 Ներէս Ք. Շինող 93.
 Նիկիայի ժողով 81, 97. 118,
 Նիկողոսոս Ադոնց 90. 96
 Ն. Մառ, Բ, 83, 86, 111, 129
 —133
 Նիկողայոս Միստիք 104.
 Н. Кондаковъ 115
 Նոյ 14, 15,
 Նունէ կոյս 86, 117, 118,
 Nöldeke 103,
 Շատիսատ (Աշտիշատ) 66
 Շուշան 17.
 Ոսկի-Հօրդա 105.
 Ուտիք 49.
 Պարսկաստան 23.
 Paul de Lagarde 91. 120.
 Պետրոս առաքեալ 78.
 Պետրոս Եպիսկոպոս Սեբաս-
 տիոյ 65—68. 121,
 Պետրոս Մայումացի 111.
 Պոնդոս, պոնդացւոց աշխարհ
 59, 80.
 Պրուդենցիոս 99.
 Պրօկոպիոս 104, 112, 114.
 Ջաւախի. 107. 18, 101—, 89
 811, 711, 121, 101, 701—

- Ռեքեկա 14, 17.
 Ռշտունիք 49.
 Ռուսաստան 120.
 Սաքինա 98.
 Սահակ Պարթև 89, 96, 97.
 Սատաղ'ա 71.
 Սարբա 14, 18.
 Սաքարթվելո 107.
 Սեբաստիա 58, 65, 66, 70, 71, 99, 113, 114, 121.
 Սեբաստիայի 40 մանկունք 113, 114, 115, 121.
 Սեղբեստրոս Հռովմայ եպս. 76, 83, 84.
 Սև ծով 106.
 Սիմէոն միտրոպոլիտ 105.
 Սինա, 83—85, 98, 103, 104, 111, 123, 127.
 Սինակասրեան բնագիր 84.
 Սիրագ 72.
 Սիւնիք 49, 71.
 Սոմխեթիա, Սոմխեթ 107.
 Սուանեթիա 110.
 Սուանք 111, 112.
 Սուրամ 108.
 Սուսթարեռացիք 72.
 Ս. Երկիր 111.
 Սուրբիա Վ. Պարոնեան 90.
 Սուրբոնիոս 71.
 Սպեր 109, 110.
 Վաղարշապատ 12, 28, 48, 72, 80,—81 121, 129, 130.
 Վանական վարդապետ 89.
 Վարդգէս 131.
 Վարդան վարդապետ 89.
 Վերք, Վրաստան 48, 49, 52, 68,—70, 84—87, 100, 105—107, 110, 112, 117, 118.
 Վ. Բ. Բողէն 85.
 Վրթանէս—Վարդան 73, 74, 120, 130.
 Տայք 126, 127.
 Տայք Կղարճք 127.
 Տառատէս, Տաճատ 74.
 Տարօն 49, 66, 72, 133.
 Տափիրայ կամուրջ 129.
 Տելսուրա դետ 114.
 Տերեկէս եպիսկոպոս Ատրապատականի 72.
 Տրդատ Տրդատէս 5, 7, 11, 12, 26, 37, 48, 50—52, 54—57, 59, 64, 67, 69, 72,—78, 80, 81, 90, 98, 99, 119, 122, 126, 132.
 Բաղիկ 100.
 Բուսք 66, 67, 99, 100, 132.
 Ցաթիա, Ցաթա արքայորդի Լազաց 105.
 Փարիզ 90.
 Փաւստոս Բիւզանդացի 84, 110, 129, 130.
 Փելոն 88.
 Փղշտացիք 14.
 Փոքր Սուիէնք 71.
 Փռիւղիա 132.
 Փօտ պատրիարք 91.
 Քանան (երկիր) 14.
 Քասախ դետ, Քասախուն 131.
 Քարթլ 107.
 Օդա 27, 28.
 Friedländer 103.

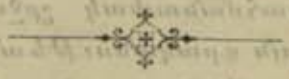
Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ն Ե Ր

երես	սող	սխալ	ուղիղ
	վեր. ներք		
3	—	3	փշեցեն
6	—	17	զհեթանոս
7	—	12	տանել
12	2-3	—	զարս [77]: ի կանանց
15	—	7	տարակուսեմք
17	—	12	տապոյ
25	—	9	նորա
31	—	13	զխոր
32	11	—	լրել իւրով: Հայր
36	1	—	անոքիկ
41	19	—	էի մեռեալ որպէս
43	—	13	ընդ ոտիք
49	5-6	—	Անդելայ
49	—	14	Գուգարաց
69	—	14	էառ ալիք
71	6	—	ի փոքու
72,	9	—	[132]
72,	—	14	Տերիկէս
75,	—	15	Նա նմա (Տրդատ)
109	19-20	—	զուգորդ
115	—	—	215

- Ազգ. Հայ թարգմանչի 1.
- Ս. Գրիգոր Լուսավորչի չարչարանքը 4.
- Հալածանք քրիստոնեաների դէմ և Ս. Հռիփսիմեաց
փորձութիւնը, չարչարանքն ու նահատակութիւնը . . . 8.
- Ս. Գրիգոր Լուսավորչի վերապից ելնելը, քարոզչու-
թիւնը, նահատակ հոյսերի վկայարանների շինութիւնը . . 26.
- Տրդատ թագաւորը հրաւիրում է իւր տէրութեան
իշխաններին, Արիտաղների, Վրաց և Ալանաց թագաւոր-
ներին գալ Վաղարշապատ 48.
- Մեհեանների կործանումն 51.
- Ս. Լուսավորչի ընտրութիւնը և Կեսարիա գնալը Հա-
յոց եպիսկոպոս ձեռնադրուելու համար 55.
- Ս. Գրիգոր Լուսավորչի վերադարձը. զօրքի, թագա-
ւորի և աւագանու մկրտութիւնը Եփրատ գետում, Բա-
գաւանի մօտ 65.
- Ս. Գրիգոր Լուսավորչի եպիսկոպոսներ է ձեռնա-
դրում և ուղարկում վրաց, ալանաց ու արխաղաց աշ-
խահները և Հայաստանի զանազան գաւառները 70.
- Ս. Գրիգոր Լուսավորչի առանձնանալը նրա Վրթա-
նէս և Արիտակէս որդիների Հայաստան բերուելը Կե-
սարիայից. Արիտակէսի տեղակալութիւնը 73.
- Ս. Լուսավորչի և Տրդատ թագաւորի Հոռով գնալն
ու վերադարձը 74.
- Արիտակէսի մասնակցութիւնը Նիկիոյ ժողովին . . 81.
- Յառաջաբան ուսում հրատարակչի 83.
- Վերջաբան ուսում հրատարակչի—
- Հայոց դարձի մասին զրոյցի դարգացումն. ազգայնա-
կան միտումն արդի հայ Ազաթանգեղոսի մէջ 86.
- Աղճատաբանութիւններ ու վրացական բառեր հայ
Ազաթանգեղոսում 87.
- Լուսավորչի բառի նշանակութիւնը 88.
- Ազաթանգեղոսը վիպական զրոյց է, իսկ Լուսավորչի
պատմական անձն, սահմանափակ շրջանակի դորձիչ, և
յայտնի է դառնում յոյն գրականութեան ու նրա միջոցով
արաբ գրականութեան մէջ է. դարից սկսած 90.
- Ս. Գրիգորի պաշտամունքը վրաց մէջ, քաղկեդոնական
և հակաքաղկեդոնական ազգեցութիւնը. Ս. Գրիգորի, որ-

պէս յոյն միսիօների, պաշտամունքի վերաբերութեամբ յու-	
նական ազգեցութիւնը. Հայ եկեղեցու սիրիական ծագումն	92.
Ս. Լուսաւորչի պատմութեան արարական վերսիան	97.
Արարական վերսիայի մէջ յիշուած ազգերը	99.
Արարական վերսիայի լեզուական աղաւաղումները	100.
Արարական վերսիայի ծագումն	102.
Ազգերի և ցեղերի վրացերէն յորջորջման ստուգաբա-	
նութիւնը	105.
Յոյն եկեղեցու ազգեցութիւնը կրօնակից վրացական	
ցեղերի լեզուի մէջ	110.
Լազերի այլասեռումն յունական և վերջը թուրքա-	
կան ազգեցութեամբ: Վրացիներէ առաջին մետրօպօլի-	
տը՝ Սերասիայի քառասուն մանկունք. Մատիլի և	
Նաքալաբեդի վանքերը, Ս. Յովհաննու Կարապետի պաշ-	
տամունքը վրաց մէջ	112.
Արարական վերսիայի յոյն բնագրի և թարգմանու-	
թեան հանգամանքը ժամանակի և տարբերութեան վե-	
րաբերութեամբ: Տարբերութիւնը հայ Ազաթանգեղոսի և	
արար վերսիայի և դիտողութիւն այդ առիթով ամփոփ-	
ուած 13 կէտերով	115.
Ս. Գրիգորի վարքի արարական վերսիայի մշակողը	
ըստ ազգի և դաւանութեան	123.
Հայերի ձգտումն Ազաթանգեղոսով և Ս. Մեսրոպի	
վարքով, պանծացնել իրանց ազգը հանդիսացնելով Ս.	
Գրիգորին՝ լուսաւորիչ և Ս. Մեսրոպին տառերի գանոդ	
նաև շրջակայ ազգերի—վրաց աղուանից, արխաղաց . . .	124.
Ս. Գրիգորի վարքի արար. վերսիայի և նրա յոյն բնա-	
գրի քաղկեդոնական թարգմանչի նպատակը	125.
Եզրականցութիւն	127.
Հայ թարգմանչի ծանօթութիւնները	129.
Յատուկ անունների ցանկ	134.
Վերիպակ	139.

138 Նախագիտութեամբ
 139 Ս. Գրիգորի վարքի մասին լուսաւորչի
 զեկրոնութեամբ իմի, ի յորդմանս զի զարգացնելով
 և չգիտողք վրասնեց իմիսնման՝ տառ մաքնմտաբ
 ի յոյնիցն ազգ. և մաքնմիսնմանսն մոլ. նաւարգ ի մալալ
 140 Նախիգ քաղաք. ի զին մաքնմ. ուսմանց քաղա
 մաքնմաքմիցայ, զին ցաղի զգն. անաւաշար զգն. քիչ
 141 զգն. քիչ. ի զմ. քիչ. քաղ. քաղ. մաքնմաքմիցայմ. և